

УДК: 37.091.3:82.0

Сакиева С.С., Мокуева Н.Ш., Абдихамова С.А.

Б.Осмонов атындагы Жалал-Абад мамлекеттик университети

**АДАБИЙ ОКУУ САБАГЫНДА ОКУУЧУНУН ЧЫГАРМАЧЫЛЫК
КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮГҮН КАЛЫПТАНДЫРУУНУН ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ**

Сакиева С.С., Мокуева Н.Ш., Абдихамова С.А.

Джалал-Абадский государственный университет им. Б.Осмонова

**ТЕХНОЛОГИИ ФОРМИРОВАНИЯ ТВОРЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ
УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРНОГО ЧТЕНИЯ**

Sakieva S.S., Mokueva N.S., Abdikhamova S.A.

Jalal-Abad State University named after B.Osmonova

**TECHNOLOGY FOR FORMING STUDENTS' CREATIVE COMPETENCE IN
LITERARY READING CLASSES**

Аннотация. Макаланын мазмуну башталгыч класстарда адабий окуу предметин окутуудагы окуучунун чыгармачылык компетенттүүлүгүн калыптандыруунун формаларына жана ыкмаларына арналган. Адабий окуу сабагында окуучунун чыгармачылык компетенттүүлүгүн калыптандыруу текстти окуу жана түшүнүү, тексттин мазмунун талдоо процессинде жүргүзүлүүчү иш-аракет болуп саналат. Адабий окуу сабагында окуучунун чыгармачылык компетенттүүлүгүн калыптандыруу билим берүүдөгү жаңы парадигма катары актуалдуу маселе болуп эсептелет. Окуучунун чыгармачылык компетенттүүлүгү текстке чейинки, текстти окуу учурундагы жана тексттен кийинки иш-аракеттер аркылуу өнүктүрүлөт. Текстти талдоодогу окуучунун чыгармачылык компетенттүүлүгү тексттин мазмунуна жараша пландаштырылат. Окуучунун чыгармачылык компетенттүүлүгү окутуунун методдорун тандоо жана колдонуу аркылуу ишке ашырылуучу процесс болуп саналат. Макалада окутуунун заманбап технологияларына негизделген активдүү методдорду колдонуу сунушталган. Активдүү методдор окуучунун тексттин мазмунун талдоодогу жана аны менен иштөөдөгү негизги фигура катары каралышы камсыздайт. Окуучунун чыгармачылык компетенциясын калыптандырууга багытталган бир катар технологиялар сунушталып, аларды сабакта колдонуу жолдору каралган. Демек, окуучунун чыгармачылык компетенттүүлүгү адабий окуу сабагында калыптанып, өркүндөтүлөт.

Түйүндүү сөздөр: окуучунун чыгармачылык компетенттүүлүгү, адабий окуу предмети, текст, тексттин мазмуну жана түзүлүшү, окутуунун активдүү методдору.

Аннотация. Формирование творческой компетентности учащегося на уроках литературного чтения рассматривается как актуальная проблема и новая парадигма современного образования. Творческая компетентность учащегося реализуется через предтекстовую деятельность в процессе чтения текста. Развитие творческой компетентности при анализе текста планируется в зависимости от его содержания. Формирование творческой компетентности учащегося представляет собой процесс, в ходе которого реализуются и отбираются соответствующие методы обучения. В статье предлагается использование активных методов обучения, основанных на современных образовательных технологиях. Активные методы обучения рассматриваются с позиции ведущей роли учащегося в анализе содержания текста и работе с ним. В аспекте формирования творческой компетентности учащегося предложен ряд образовательных технологий и рассмотрены пути их применения на уроках литературного чтения. Таким образом, на уроках литературного чтения формируется и совершенствуется творческая компетентность учащихся.

Ключевые слова: творческая компетентность учащегося, предмет литературного чтения, текст, содержание и структура текста, активные методы обучения.

Abstract. The formation of students' creative competence in literary reading classes is considered an urgent issue and a new paradigm in modern education. Students' creative competence is developed through pre-reading, while-reading, and post-reading activities. The development of creative competence in text analysis is planned according to the content of the text. The formation of students' creative competence is a

process implemented through the selection and application of teaching methods. The article proposes the use of active teaching methods based on modern educational technologies. Active teaching methods are considered from the perspective of the student's leading role in analyzing and working with the text. A number of educational technologies aimed at developing students' creative competence are presented, and ways

of applying them in literary reading lessons are discussed. Thus, students' creative competence is formed and improved in literary reading classes. The article is recommended for postgraduate students, master's students, and teachers.

Key words: *students' creative competence, literary reading subject, text, content and structure of the text, active teaching methods.*

Киришүү. Башталгыч класста адабий окууга үйрөтүүнүн методикасында текст менен иштөөгө өзгөчө басым жасалат. Сабактын окутулушу менен үйрөтүлүшүнүн максаты жана мазмуну текстти окууга, түшүнүүгө жана талдоого багытталат. Тексттин көлөмү, түзүлүшү, аны талдоонун формалары менен методдору окуучунун чыгармачылык компетенттүүлүгүн калыптандырууга багытталат.

Окуучунун адабий окуу сабагындагы текстти окуусу, окуунун түрлөрү боюнча талдоосу, тексттин мазмунун ар түрдүү формада чечмелөөсү анын чыгармачылык компетенттүүлүгүн өнүктүрүүгө шарт түзөт. Макалада текстти талдоо аркылуу окуучунун чыгармачылык компетенттүүлүгүн калыптандырууга багытталган педагогикалык технологиялар жана алар менен иштөөнүн жолдору каралат. Макаланын мазмунун ачууда ата мекендик жана чет элдик окумуштуулардын эмгектерине таяндык.

Изилдөөнүн максаты. Адабий окуу сабагында окуучунун чыгармачылык компетенттүүлүгүн калыптандыруучу технологияларды талдоо жана сунуштоо.

Адабияттарга сереп. Адабий окуу сабагында окуучунун чыгармачылыгын калыптандыруу технологиясы – бул окуучулардын ой жүгүртүүсүн, элестетүүсүн, өз алдынча пикир айтуусун жана көркөм чыгармага чыгармачылык менен мамиле жасоо жөндөмүн өнүктүрүүгө багытталган педагогикалык ыкмалардын жана методдордун жыйындысы. Окуучунун чыгармачылык компетенттүүлүгү төмөнкү иш-аракеттер аркылуу калыптанат (окуучулардын чыгармачылык жөндөмдөрүн өнүктүрүү, көркөм текстти түшүнүү жана талдоо көндүмдөрүн калыптандыруу, өз оюн эркин жана логикалуу билдирүүгө үйрөтүү, окууга болгон кызыгууну арттыруу, эстетикалык табитин жана руханий дүйнөсүн байытуу). Адабий окуу сабагында окуучунун чыгармачылык компетенциясы текст, тексттин мазмунун түшүнүү менен ишке ашат. Ошондуктан тексттин мазмунун талдоодо биз тексттин мазмуну менен иштөөдө төмөнкү эрежелерге таянуу менен ишке ашырабыз [8, 20].

1. Окуучулардын чыгармачылык жөндөмүн өнүктүрүү;
2. Көркөм текстти түшүнүү жана талдоо көндүмдөрүн калыптандыруу;
3. Өз оюн эркин жана логикалуу билдирүүгө үйрөтүү;
4. Окууга болгон кызыгууну арттыруу;
5. Эстетикалык табитин жана руханий дүйнөсүн байытуу.

Мындай иш-аракеттер адабий окуу предметинин негизги принциптеринин бири катары колдонулуп жана практикаланып келет. Адабий окуу предметинин түзүлүшү текст менен иштөөгө үйрөтүүгө багытталып, окуучулардын окуу, түшүнүү жана талдоо көндүмдөрүн өнүктүрүүгө шарт түзөт. Бул багыттагы методикалык сунуштардын ишке ашырылышы А. Токтомаматовдун авторлугу менен түзүлгөн окуу китептеринде кеңири чагылдырылган. Натыйжада, 1990-жылдардан тартып адабий окуу боюнча окуу китептеринин мазмундук жана методикалык сапаты кыйла жогорулап, окуучулардын жаш өзгөчөлүктөрүнө ылайыкташтырылган заманбап окутуу талаптарына жооп бере баштады [8, 13].

Адабий окуу предмети билим берүү системасында окуучунун чыгармачылык компетенциясын калыптандыруучу негизги предметтердин бири болуп эсептелет. Бул

предмет аркылуу окуучу угууга, окууга, сүйлөөгө жана жазууга үйрөнөт. Окуу предмети окуучунун алгачкы окуу компетенттүүлүгүн калыптандырууну көздөйт. Окуучуну текстти туура, шар, сезимдүү, көркөм, үн чыгарып жана ичинен окууга үйрөтүү бул процесстин башаты болуп саналат. Бул багыттагы изилдөөлөр кыргыз окумуштуулары С.Турусбековдун, К.Сартбаевдин, Б.Рысбекованын, А.Токтомаматовдун, С.Рысбаевдин, С.Сакиеванын, Б.Абдухамидованын эмгектеринде кеңири каралган. С.Турусбековдун эмгектеринде окуучунун чыгармачылык компетенттүүлүгү окуунун түрлөрү, сөздүк жумуштары, аңгеме жүргүзүү, план түзүү жана окуганын айтып берүү аркылуу калыптанары белгиленген [7, 100-б.].

А.Токтомаматов окуучунун чыгармачылык компетенциясы биргелешкен чыгармачылык, ишмердүүлүк аркылуу өнүгөрүн белгилеген [8, 20-б.]. С.Рысбаев окуучунун чыгармачылык компетенттүүлүгү оозеки жана жазуу ишмердүүлүгү менен бирге жүргүзүлөрүн көрсөткөн [3, 20 б.]. С.Сакиева чыгармачылык компетенттүүлүк тексттин моделин түзүү жана аны талдоо аркылуу калыптанарын белгилесе [4, 100-б.], Б.Абдухамидова чыгармачылык компетенттүүлүк окуу ишмердүүлүгү аркылуу өздөштүрүлөрүн белгилейт [1, 200-б.].

Адабий окуу сабагындагы окуучунун чыгармачылык компетенттүүлүгү — бул окуу процессинде дайыма колдонулуп, актуалдуулугун жоготпой, заманбап окутуу технологиялары менен толукталып туруучу процесс катары окуп-үйрөтүлүп келет. Окуучунун чыгармачылыгын калыптандыруу Л.С.Выготский, С.Л.Рубинштейн, Ш.А.Амонашвили, М.Р.Львов, М.И.Оморокова, Н.Светловская, А.В.Никитина ж.б. окумуштуулардын эмгектеринде изилденип, практикада колдонулуп келе жатат. Окуучунун чыгармачылыгын ар тараптан өнүктүрүүдө адабий окуу предметине өзгөчө маани берилет. Окуучунун чыгармачылыгынын калыптанышы анын окуу материалын өздөштүрүүсүнө жана интеллектуалдык маданиятынын өнүгүшүнө таасирин тийгизет.

Чыгармачылык компетенттүүлүк – бул билим берүүдөгү интегративдүүлүктү камсыз кылуу менен когнитивдик, эмоционалдык жана мотивациялык компоненттерди айкалыштырып, окуучунун сабактагы чыгармачылыгын калыптандыруучу процесс катары каралат. Чыгармачылык компетенттүүлүк окуучунун билиминин, билгичтигинин жана көндүмдөрүнүн негизинде калыптанып, окутуунун активдүү методдору аркылуу ишке ашырылат. Демек, чыгармачылык компетенттүүлүктүн негизги белгилери катары төмөнкүлөрдү бөлүп кароого болот: оригиналдуулук (окуучунун жоопторунун өзгөчөлүгү жана чыгармачыл мүнөзү), абстракттуу ой жүгүртүү (маалыматты образдуу кабыл алуу жана сүрөттөө), чыгармачылык ой жүгүртүү, вербалдык эмес элестетүү (жаңы жана образдуу идеяларды жаратуу), образдуу-көрсөтмөлүү ой жүгүртүү ж.б.

Окуучулардын чыгармачылыгы шарттуу түрдө үч деңгээл боюнча каралат:

Жогорку деңгээл. Бул деңгээлдеги окуучулар өз алдынча иштей алуу жөндөмдүүлүгүнө ээ болуп, активдүүлүгү менен айырмаланышат. Мындай окуучулар чыгармачыл ой жүгүртүп, маалыматты тез кабыл алышат.

Орто деңгээл. Бул деңгээлдеги окуучулар өз оюн ачык айтуудан тартынышат, бирок өз алдынча иштөөгө аракет кылышат.

Төмөнкү деңгээл. Бул деңгээлдеги окуучулар пассивдүү болушуп, көбүнчө мугалимдин жардамы менен иштөөгө көнүшкөн.

Демек, окуучунун чыгармачылыгы адабий окуу сабагында калыптанып, улам толукталып туруучу педагогикалык процесс катары окутулат.

Талкуулоо жана жыйынтыктар. Биз жогоруда окуучунун чыгармачылыгы, анын формалары, калыптануу этаптары жана колдонуу жолдору тууралуу сөз кылдык. Макаланын кийинки бөлүгүндө адабий окуу сабагында текстти талдоодо окутуунун активдүү методдорун колдонуу аркылуу окуучунун чыгармачылык компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн формалары жана методдору каралат. Адабий окуу сабагында текстти

талдоодо анын мазмунуна жана түзүлүшүнө жараша окутуунун тиешелүү методдору тандалат [1, 92-б.].

Окуучунун чыгармачылык компетенциясын калыптандыруучу тапшырмаларды төмөнкү формалар боюнча классификациялоого болот: чакыруу, түшүнүү жана колдонуу.

1. Чакыруу

- кластер;
- синквейн;
- мээ чабуулу;
- суроолордун ромашкасы;
- эссе;
- Б-Б-Бк.

2. Түшүнүү

- Т-схемасы;
- сынчыл окуу;
- сүрөт менен иштөө;
- эки бөлүктүү күндөлүк;
- инсерт.

3. Колдонуу

- Венн диаграммасы;
- биргелешип иштөө;
- кайчылаш талкуу;
- чыгарманын картасы;
- чыгарманын дарагы.

4. Суроолордун ромашкасы

Бул ыкма текстке чейин, текстти окуу учурунда жана тексттен кийин колдонулат.

Жөнөкөй суроолор

Фактыларга негизделген суроолор.

Тактоочу суроолор

Маалыматты тактоого багытталган суроолор.

Интерпретациялык суроолор

Себеп-натыйжа байланышын аныктоочу суроолор.

Чыгармачыл суроолор

Окуучунун фантазиясын жана ой жүгүртүүсүн өнүктүрөт.

Баалоочу суроолор

Каармандарга жана окуяларга баа берүүгө багытталат.

Практикалык суроолор

Теорияны практика менен байланыштырууга жардам берет.

4К — XXI кылымдагы негизги универсалдуу компетенттүүлүктөр:

Креативдүүлүк — чыгармачыл идеяларды жаратуу;

Критикалык ой жүгүртүү — маалыматты талдоо;

Коммуникация — өз оюн так жеткирүү;

Кооперация — биргелешип иштөө.

Проблемалык окутуу технологиясы. Окуучуларга чыгарма боюнча ойлонууга түрткү берүүчү суроолор берилет. Мисалы: - Каармандын ордунда болсоң эмне кылмаксың?

Чыгарманын аягын башкача кантип бүтүрүүгө болот? Мындай суроолордун тизмеги текстти окуп, мазмунун түшүнүп, тексттин мазмунун бала кандай интерпретациялады, ошол багытта каралат. Тексттин мазмунун түшүнүү менен балада кандай ойлор, сунуштар бар экендигин аныктоо үчүн колдонууга болот.

Долбоорлоо методу. Бул метод менен иштөө окуучунун адабий окуу сабагындагы чыгармачылыгын калыптандыруучу бирден бир негизги метод катары билим берүүдө колдонулуп келе жатат.

Адабий окуу сабагында окуучулар тексттин мазмунунун моделин түзүү үчүн чыгарма боюнча чакан долбоорлорду даярдашат. Мындай иш-аракеттер окуучунун тексттин маанисин кандай түшүндү деген идея менен колдонулат. Окуучу тексттин маанисин түшүнүүсү боюнча өзүнүн текстке карата долбоорун түзөт. Мындай учурда айрым окуучулар жаны чыгарма түзүшү, же ыр түрүндөгү, же чакан эссе ж.б. түзүү аркылуу иштешет. Бул окутуу система окуучунун чыгармачылыгын калыптандыруудагы негизги технология болуп саналат.

Каармандын күндөлүгүн жазуу - бул технология менен окуучулар жеке, топто, жупта иштеше алат. Бул технологиядагы иш-аракеттер мугалимдин да, окуучунун да талдоосуна карата ишке ашат. Ар бир окуучу тексттеги каармандын образын кандай түшүндү деген суроолордун тегерегиде иш жүргүзүлөт. Биз мында текстти модели менен иштөөнү практикалай алабыз. Тексттин моделинин акыркы бөлүгү, же чыгармага чыгарма жаратуу этабы менен иштөө колго алынат. Демек, каарман тексттин мазмунун түшүнүп, аны өз алдынча иштөөдөгү негизги багыт болуп саналат [4, 120].

Презентация түзүү. Адабий окуу сабагында окуучунун чыгармачылыгын калыптандыруудагы башкы технология деп айтууга болот. Презентация - бул окуучунун тексттин мазмунун түшүнүү менен кабыл алып, аны чыгармачылыгы менен топто иштөө аркылуу презентациялашы болуп саналат.

Сынчыл ой жүгүртүүнү өнүктүрүү технологиясы үч баскыч аркылуу жүргүзүлөт:

- Кызыктыруу;
- Түшүнүү;
- Ойлонуу жана жыйынтык чыгаруу.

Чыгармачылык тапшырмалардын үлгүлөрү:

- Ырды улантып жазуу;
- Жомоктун жаңы вариантын түзүү;
- Каарманга кат жазуу;
- Чыгарманын альтернативдүү соңун ойлоп табуу;
- Сүрөт боюнча аңгеме түзүү;
- Каармандардын ортосунда диалог жазуу [1, 92-б.]

Адабий окуу сабагында окуучунун чыгармачылык компетенттүүлүгү программалык талапка ылайык предметтерди интеграциялап окутууга басым жасалат. Сабакта тексттин моделин түзүү аркылуу окуучунун чыгармачылыгын калыптандырууга болот. Адабий окуу сабагындагы тексттерди мугалим башка предметтерде колдонуу аркылуу окуучунун чыгармачылыгын калыптандыра алат. Бул технологияны практикалоо, алар менен иштөөдө мугалимдин бир күндүк сабакка түзгөн сабактын моделинен билүүгө болот. Бирок бир топ окумуштуулар адабий окуунун кыргыз тили менен байланышына басым жасайт [9, 50]. Адабий окууда окулуучу текстти кыргыз тили сабактарында толукталып, кошумчаланып үйрөтүлөт. Окуучунун чыгармачылык компетенциясы адабий окуу сабагында сүрөт искусствосу сабагы аркылуу да ишке ашат. Тексттеги окуяларды окуучу өз оюн сүрөт аркылуу да берүү менен калыптандыра алат [9, 50].

Корутунду. Адабий окуу сабагында окуучу текстти окуу, түшүнүү аркылуу текст боюнча ой жүгүртүү аркылуу, аны өз тажрыйбасында колдонууга аракет жасайт. Адабий окуу предмети окуучунун оозеки жана жазуу чыгармачылыгын калыптандыруучу, окуучу адабий окуу предмети аркылуу окууну, сүйлөөнү, текст менен иштөөнү үйрөнөт. Адабий окуу предмети аркылуу окуучу, текстти таануу менен аны менен иштөөнүн формаларын жана методдорун үйрөнүү менен чыгармачылык компетенциясын калыптандыра алат. Макалада башталгыч класстын адабий окуу сабагында окуучунун чыгармачылык

компетенциясын калыптандыруунун теориялык жана практикалык маселелери, аларды колдонуунун шарттары талкууланды. Текстти окуу, түшүнүү жана талдоо аркылуу окутуунун ар түрдүү методдорун колдонуу менен окуучунун чыгармачылык компетенттүүлүгүн өнүктүрүүгө өбөлгө түзөт. Ал эми санариптик технологияларды колдонуу менен да окуучунун чыгармачылыгын калыптандырууга болот. Мисалы, электрондук китептер жана адабий базалар, мультимедиялык колдонмолор (адабиятты визуалдаштыруу жана аудиовизуалдык материалдарды колдонуу, окуу процессин кызыктуу кылат, ошондой эле түздөн-түз түшүнүүгө жардам берет), интерактивдүү платформалар (онлайн сабактар, видеоконференциялар, тестирилөөлөр жана форумдар аркылуу билим алууну интерактивдүү кылуу) [10, 117].

Адабий окуу сабагы аркылуу окуучу башталгыч класстын башка предметтерин тааный алат. Кыргыз тили сабагындагы текстти окуу жана көчүрүп жазуу, текстке талдоо жүргүзүүнү үйрөнөт, заманбап педагогикалык технологияларды колдонуу аркылуу окуучунун чыгармачылыгы өнүгөт. Демек, чыгармачылык компетенттүүлүк адабий окуу сабагында калыптануучу жана өркүндөтүлүүчү негизги компоненттердин бири болуп саналат [9, 286].

Адабияттар:

1. Абдухамидова Б. Окурмандык ишмердүүлүктү калыптандыруу / Б. Абдухамидова. – Бишкек, 2024. – 450 б.
2. Абдухамидова Б. “Окуу”, “окурмандуулук” түшүнүктөрүнүн теориялык концепциялары жана окурмандык ишмердүүлүктүн этаптары / Б. Абдухамидова // ЖАМУнун жарчысы. – Б., 2023. – №1 (54). – С. 24–29
3. Рысбаев С. Баланын китеп окуусун уюштуруу технологиялары. — Бишкек, 2022. — 120 б.
4. Сакиева С. Башталгыч мектепте адабий окууга үйрөтүүнүн педагогикалык негиздери / С. Сакиева. – Бишкек, 2010. – 200 б.
5. Сакиева С. Окуу көндүмүн калыптандырууга жаңыча көз караштар / С. Сакиева, Р. Алиева, А. Абдразакова // ЖАМУнун жарчысы. – Б., 2022. – №1 (50). – С. 133–138
5. Сакиева С. Адабий окууда окуу жана түшүнүүнү үйрөтүүнүн технологиялары / С. Сакиева, Р. Алиева, Б. Байиева // ЖАМУнун жарчысы. – Б., 2022. – №2 (51). – С. 94–101
6. Турусбеков С. Башталгыч класста кыргыз тилин окутуунун методикасы / С. Турусбеков, Э. Бердибаев, Б. Рысбекова ж.б. – Фрунзе, 1965. – 450 б.
7. Токтомаматов А. Башталгыч класстар үчүн “Адабий окуу” китептеринин дидактикалык негиздери / А. Токтомаматов. – Бишкек, 1995. – 20 б.
8. Шишкараева А.К., Алымкул кызы Д. Жасалма интеллекттин студенттердин сынчыл ой жүгүртүүсүнө тийгизге таасири / А.К. Шишкараева, Алымкул кызы Д. // Эл агартуу. – Б., 2025. – №3. – С. 152-159
9. Чокошева Б.С. Башталгыч класстарда эне тилин окутууда колдонулуучу интеграцияланган сабактар / Б.С. Чокошева, К.А. Ногойбаева // Эл агартуу. – Б., – 2025. – №4. – С. 46-50
10. Усарова Г.К. Санариптик технологиялардын негизинде кыргыз адабиятын интеграциялап окутуу / Г.К. Усарова // Эл агартуу. – Б., 2025. – №3. – С. 117-124